

Des Esels Schatten

*Zangspel van Richard Strauss
(1864-1949) naar Christoph Wielands
roman »Die Abderiten«,
vertaald door Tom Kleijn
Liedteksten van Hans Adler*

In de vijfde eeuw voor Christus, toen Democritus van Abdera nog leefde, wist iedere bewoner van Griekenland dat het niet erg raadzaam is van juni tot september tussen tien uur 's ochtends en vier uur 's middags de vlakke rond de Thracische stad Abdera over te steken. Waarom? Omdat er nergens een boom of struik of andere natuurlijke bescherming tegen de zon te vinden was.

Struthion die vanwege zijn beroep regelmatig van Abdera naar Gerania moet, heeft vooral in de zomer onder twee bijkomende onaangenaamheden te leiden: hij is namelijk kaal en vreselijk dik. Daarom veroorlooft hij zich een ongekeerde luxe en huurt een ezel.

Antrax, de eigenaar van de ezel, vergezelt hem op zijn reis, maar vanzelfsprekend te voet. De ezel is zijn enige bron van inkomsten en daarom is hij natuurlijk bezorgd om de gezondheid van het dier. Antrax heeft het voordeel dat hij klein is en licht gebouwd. Wat natuurlijk alleen in de zomer een voordeel is. In de winter is Struthion beter af.

Ze zijn nu al halverwege Gerania. De zon brandt meedogenloos.

Duet: Antrax/Struthion

*Antrax: Hart ist der Weg, die Last ist schwer,
die Sonne drückt uns noch viel mehr.
Oh armer Esel, nach der Fron
winkt uns am Ende doch der magre Lohn.*

*Struthion: Der Stock, der treibt den Esel an,
die Pflicht jedoch den Ehrenmann.
Wenn mich nicht meine Kranken riefen,
läg' ich daheim im Schlaf, im tiefen.*

*beide: Send' Schatten, große Göttin Hera!
Erbarmt euch, Mücken ohne Zahl!
Ihr heil'gen Frösche von Abdera,
befreit uns bald von dieser Qual!*

In de verte zindert onophoudelijk de horizon.

»Ik kan niet meer«, kreunt Struthion en glijdt onbeholpen van de ezel op de grond.

[Maar lang blijft hij daar niet liggen. De steen waarop hij is geland, is weliswaar tamelijk glad, maar gloeiend heet en de verzengende hitte dringt in een oogwenk door zijn dunne zomerhemd heen. Met een ruk gaat hij rechtop zitten. Om eenvoudig verklaarbare redenen zijn zijn billen beter bestand tegen de marteling dan zijn dijen of zijn blote kuiten, die door toedoen van de zon al aan het vervellen zijn.]

»Eigen schuld«, zegt Antrax. »Hoe zo'n vetzak als jij die bovendien schatrijk is, op het idee komt de Tracische zomer te willen trotseren, begrijp ik niet.«

»Ooit van openbare gezondheidszorg gehoord?« vraagt Struthion terwijl hij zijn tranen probeert te bedwingen. »Morgen begint de jaarmarkt in Gerania. Duizenden arme zieken zullen staan te schreeuwen dat ik hun een tand trek of een kies plombeer. Ik mag hen niet teleurstellen.«

Struthions uitbarsting is zo hartstochelijk en vol verwijt dat Antrax zijn ogen neerslaat uit schaamte, dat hij het thema ter sprake heeft gebracht. »Is inderdaad verschrikkelijk, kiespijn«, geeft hij toe.

»Niet alleen tanden bezorgen je narigheid, mijn vriend. Vergeet de lever, de nieren, de darmen, de ogen en de oren niet. Ik genees iedereen met mijn tincturen. Ik sta bekend als de toonaangevende specialist van Tracië, met ervaring in alle geneeskundige diensten, van moederschoot tot lijkschouwing.«

»Die kennen we, jouw tincturen – allemaal«, smaalt Antrax, »ze zeggen zelfs dat het steeds hetzelfde goedje is. Alleen het etiket is anders.«

»Wat is daar vreemd aan, als ze gewoon allemaal helpen?«

»Ik ken iemand die het in zijn ogen heeft gedruppeld om van zijn blindheid af te komen. De volgende morgen was hij dood, gestorven aan koudvuur.«

»Dan heeft hij op de verkeerde plek gedruppeld, meer kan ik er niet van zeggen.«

Antrax heeft het niet gemerkt, maar tijdens dit gesprek is er een loerende blik in de varkensoogjes van Struthion verschenen. In een plotselinge uitbarsting van energie laat hij zich in een andere houding vallen, vlak naast de onverstoorbare ezel.

»Waarom ben je gaan verzitten?« vraagt Antrax wantrouwig.

[»Waarom zou ik niet gaan verzitten, als ik er zin in heb?«

»Nou, daarnet was je nog halfdood van uitputting. Dat je er zin in hebt, is nog lang geen reden om te gaan verzitten.«]

- »Als je het absoluut wilt weten, ik heb bescherming gezocht tegen de zon.«
- »Waar?«
- »In de schaduw van de ezel.«
- »Wie heeft dat toegestaan?«
- »Nou, jij toch, ik heb die ezel toch voor vandaag gehuurd.«
- »Wacht eens even! De ezel heb je gehuurd, maar niet zijn schaduw.«
- »Die twee horen bij elkaar, dat weet toch ieder kind.«
- »Helemaal niet. Als er nu plotseling een wolk aankwam en de zon bedekte, dan zou de schaduw verdwijnen. Maar de ezel zou er nog steeds zijn.«
- »Als er plotseling schaduw kwam, had ik niet van plaats hoeven te veranderen. Zie jij een wolk?«
- »Nee.«
- »Dus geniet ik van de schaduw van je ezel.«
- »Alleen als je me nog een drachme geeft, voor zijn schaduw.«
- »Over zes uur heeft hij geen schaduw meer. Een drachme per dag, heb je gezegd.«
- »Ja, maar de ezel heb je vanmorgen vroeg gehuurd en van de schaduw profiteer je nu pas.«
- »Tot nu toe was er nooit sprake van schaduw. Alleen nu, omdat ik erin zit.«
- [Moeizaam komt Struthion overeind. Plotseling wordt hij de vriendelijkheid zelve, zijn gezicht een en al glimlach. »Weet je wat«, zegt hij, »ik denk dat we nu genoeg uitgerust hebben. Laten we verder gaan. Help me met opstijgen.«
- »Ik denk er niet over«, snuift Antrax. »Wanneer je verder wilt, ga jij maar te voet en sleep je tassen zelf.«
- »Ben je gek geworden?«]
- »Ik ga met de ezel terug naar Abdera en breng de zaak voor de kadi. De dagvaarding vind je als je terugkomt.«
- [»Ik ben toch helemaal niet meer in de schaduw, verdomme!!«
- »Je was in de schaduw en hebt er niet voor betaald.«
- »Luister eens, doe niet zo belachelijk«, lacht Struthion, »heb je soms belangstelling voor een flesje tinctuur?«
- »Wat kun je ermee genezen?«

»Hersenverweking.«

»Naar de Hades met jou.«

»Twee flesjes?«

Antrax zwaait beschuldigend met een opgestoken vinger. »Poging tot omkoping! Wacht maar tot de rechter dat hoort!«]

Struthion verliest zijn geduld.

»Het hele dal van Gerania zal weerklinken van het gejammer van de zieken die op behandeling wachten. Kan dat je hart niet mild stemmen?«

»Als ik hier nog één moment langer blijf, stem ik in met dat gejammer. Kom, mijn vette vriend, ik help je opstijgen.«

Steunend en kreunend stijgt Struthion weer op. Hij schopt de ezel onbarmhartig in de flanken en slaat hem met een twijg. De ezel verroert zich niet. Antrax fluistert de ezel iets in het oor. Die wiebelt met zijn oor ten teken dat hij het heeft begrepen. Dan maakt de ezel rechtsomkeert en begint de lange terugreis naar Abdera.

Tijdens de hele tocht maken ze ruzie met elkaar.

Duet: Antrax/Struthion

Struthion: Ihr seid ein Narr, wißt nicht, was Ihr sprecht.

Antrax: Ich will nur mein glattes Recht!

Struthion: Man ärgert sich zu Tod mit solchen Leuten.

*Antrax: Ihr legt's drauf an, uns auszubeuten.
Kommt in die Stadt! Dort stellt sich heraus,
ob es noch Richter gibt bei uns zu Haus.*

Struthion: Ich sag' nicht nein, scheue kein Gericht!

Antrax: Mich wundert nur Eure Zuversicht.

Struthion: Die Habgier hält Euch in ihren Krallen!

Antrax: Von Euch laß ich mir nichts gefallen.

*Struthion: Genug! Man lacht Euch einfach aus,
wenn es noch Richter gibt bei uns zu Haus!*

Scènewisseling: de rechtszaal van Abdera. Twee advocaten, Physignatos en Polyphonos dommelen in wat een verlaat middagdutje is. Rechter Philipides is wakker en zingt een Cavatine over het wezen van de rechtvaardigheid en de onrechtvaardigheid van het leven.

Het lied van Philipides

*Ich möchte am Wiesenrain sitzen,
aus Weiden eine Flöte mir schnitzen,
statt unter Aktenstaub und Paragraphen
zu richten, zu schlichten, zu bestrafen.
Was ist denn Recht? Darüber läßt sich streiten;
es wechselt Form und Sinn im Lauf der Zeiten.
Der Philosoph muß vor sich selbst bekennen:
Recht ist von Unrecht oft nicht zu trennen.
Der Mensch ist gut, nur hat er Schwächen!
Wer soll da wohl ein Urteil sprechen?
Oh böses Schicksal! Grad mich verdammt es
zur undankbaren Pflicht des Richteramtes.*

Wanneer de muziek ophoudt, worden de twee advocaten wakker.

Philipides verontschuldigt zich. »Heb ik jullie wakker gemaakt? Het spijt me, maar ik houd er vandaag vroeger mee op. Ik heb kaartjes voor de première in het amfitheater.«

[»Première?« vraagt Polyphonos.

»Andromeda, van de ietwat stoffige dichter Euripides.«

»Stoffig? Niet slecht«, vindt Physignatos.

»Ik zou me zo'n oordeel natuurlijk niet permitteren, als ik met mijn bescheiden tragedies niet al een paar lauwertakken had geoogst.«

»Wat heet lauwertakken?« zegt Polyphonos. »Een hele boom!«

»Wat heet boom? Een bos!« roept Physignatos.

»Ik zie het, jullie hebben verstand van kunst«, merkt de rechter op.]

Op dat moment kondigt de gerechtsdienaar de komst van twee strijdende partijen aan.

»O nee«, roept de rechter, » ik kan voor een stuk van Euripides onmogelijk te laat komen. Die oude heer is zo lichtgeraakt. Ik mag nu geen vijanden maken. Jullie twee pakken elk een partij en morgenvroeg vertellen jullie me de rest. Ik ga door de achterdeur om de wereld te laten zien dat er voor vandaag genoeg recht is gesproken.«

Net wanneer hij weg wil gaan, komt Struthion de binnenplaats opstormen, gevolgd door Antrax. Physignatos maakt hen duidelijk dat de rechtbank geen zitting houdt. Ze protesteren luidkeels. Polyphonos vraagt wie de eiser is. »Ik!« klinkt het tegelijkertijd uit twee monden. »En wie is de gedaagde?«

»Hij!« luidt unisono het antwoord.

De gezichten van de advocaten lichten op. Ook zij zeggen unisono: » Een dubbelproces.«

Ze schudden elkaar de hand.

Wanneer Struthion en Antrax dat zien, kijken ze elkaar aan. Ze lijken opeens niet meer zo vastbesloten.

Physignatos merkt het en zegt vlug: »Vertel ons in het kort, maar zonder een detail te verzwijgen, wat jullie naar voren willen brengen.«

[Struthion glimlacht en probeert in het gevlj te komen: » Jullie vinden het misschien een onbenullige reden voor zo'n ruzie – ik kan alleen maar zeggen dat ik bereid was toe te geven – maar die sukkel bracht ons allebei weer terug, nadat we al de helft van de weg naar Gerania hadden afgelegd, waar tig duizenden op mijn geneeskundige en tandheeskundige behandeling wachten. Jullie hebben vast al van mij gehoord. Mijn naam is Struthion. Tandarts en kaakchirurg, gynaecoloog en praktizerend arts voor alle lichamelijke gebreken.« Polyphonos onderbreekt hem: »Struthion, Struthion? O ja – was daar niet ooit een schandaal vanwege tincturen?«

»Maar dat is toch al twaalf jaar geleden«, protesteert Struthion, »toen ik net begon!«

»Hoe luidde het oordeel ook al weer? Gevangenis? Een geldboete?« vraagt Polyphonos.

»De zaak dient nog in hoger beroep.«

»Na twaalf jaar? Hm, is normaal. En door wie werd u toen vertegenwoordigd?«

»Leptiades.«

»Leptiades? Mijn leermeester! Die is intussen dood.«

»Dood? Geen wonder dat hij niets meer van zich laat horen«, zegt Struthion.

»Al vier jaar dood. Maar advocaten, ook al zijn het oudgedienden, sterven niet, beste vriend, ze vergaan gewoon tot stof in de archieven.

En hoe luidt uw aanklacht deze keer?«]

Struthion schraapt zijn keel. »Ik heb van die Antrax voor een drachme een ezel gehuurd om mij en mijn geneesmiddelen van Abdera naar Gerania en weer terug te brengen. Onderweg pauzeerde ik om uit te rusten ...«

»Heel verstandig.«

» ... en ging ik, om me tegen de hitte te beschermen, in de schaduw van de ezel zitten, waarvan ik beweert dat die onlosmakelijk met de ezel is verbonden en daarom niet tot extra kosten leidt.«

»Heel juist«, merkt Physignatos op,

[»juridisch zou je kunnen zeggen dat de schaduw een bijverschijnsel van de ezel is.«

»Ja, precies!« roept Struthion triomfantelijk. »Bijverschijnsel! Naar dat woord zocht ik de hele tijd!«]

»Geheel in tegendeel«, mengt Antrax zich in het gesprek, »omdat de schaduw niet zonder de ezel kan bestaan en omdat de ezel van mij is, bezit ik overdag ook de schaduw en kan daar mee doen wat ik wil.«

Polyphonos neemt het woord: »U beweert dus dat men, zelfs indien de schaduw een bijverschijnsel van de ezel is, hetgeen juridisch inderdaad het geval is, heel goed zou kunnen beargumenteren dat de schaduw van de ezel in feite niets anders is dan een schaduwezel. En dat zowel de ezel als de schaduwezel in de zin van juridische bezitsverhoudingen een bijverschijnsel zijn van u.«

Struthion krabt zich verward op zijn kale hoofd: »Wordt me allemaal een beetje te gecompliceerd. Het liefst zou ik die extra drachme willen betalen en het hele voorval vergeten.«

Physignatos neemt hem apart en fluistert hem dringend toe: »Bent u gek geworden? U geeft me hier een zaak in handen die ik geheid voor u ga winnen, inclusief vergoeding van alle onkosten. Waarom wilt u die gouden kans laten schieten? Die krijgt u misschien nooit meer!«

Ondertussen zegt Antrax tegen Polyphonos: »Misschien heeft hij gelijk. Laten we de hele zaak maar vergeten. Die extra drachme betaalt die nooit.«

»Doet hij wel, als ik de zaak ter hand neem. Nu ziet het er misschien gunstig voor hem uit, maar zelfs jij, die over geen enkele juridische ervaring beschikt, hebt een grove fout in zijn redenering ontdekt. Geloof me, met mijn ervaring kan ik er nog heel wat vinden. In naam van de blinde Justitia persoonlijk die haar weegschaal omhooghoudt om de argumenten te wegen, verbied ik je af te zien van je legitieme rechten!«

Wanneer Struthion en Antrax weer tegenover elkaar staan en elkaar in de ogen kijken, komt hun hele oude geruzie weer terug, want allebei zijn ze, gesteund door hun advocaat, zeker van de overwinning. De zitting wordt vastgesteld op midden volgende week.

»Heel goed«, zegt Antrax. »Geef me mijn ezel terug, ik zal er op tijd zijn.«

»Nee, nee«, antwoordt Polyphonos. »De ezel blijft hier. Hij is bewijsstuk nummer een. Heeft hij een naam?«

»Nee«, zegt Antrax sip.

»Van nu af aan wordt de ezel als 'De Ezel' aangeduid. Akkoord?«

»Akkoord«, zegt Physignatos. »Het is waarschijnlijk voorlopig de laatste keer dat we het met elkaar eens zijn.«

Beide advocaten lachen verontrustend.

»Kan iemand mij met mijn geneesmiddelen helpen?« informeert Struthion.

»Dat zal niet nodig zijn. Ook de geneesmiddelen blijven hier«, zegt Physignatos.

»Ze zijn bewijsstuk nummer twee.«

Struthion en Antrax verlaten de ruimte door verschillende deuren, moedeloos en ongelukkig, want krachtens sterfelijke wijsheid zijn ze nu allebei hun middelen van bestaan kwijt.

De twee advocaten zijn nu eindelijk alleen en wrijven zich – meteen na afloop van de bespreking – schaamteloos grijnzend in de handen.